

Інше

УДК 338.48

Скриньковський Руслан Миколайович

кандидат економічних наук, професор

Львівський університет бізнесу та права

Skrynkovskyy Ruslan

PhD in Economics, Professor

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Петков Сергій Валерійович

доктор юридичних наук, професор

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Petkov Sergey

D. Sc. (Law), Professor

Military Institute of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0000-0003-4160-767X

Хмиз Мар'яна Василівна

доктор філософії в галузі права

Львівський університет бізнесу та права

Khmyz Mariana

PhD in Law

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0003-3553-8022

Далик Володимир Петрович

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Львівська політехніка»

Dalyk Volodymyr

PhD in Economics, Associate Professor

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-0004-2270

Катаєв Андрій Володимирович

кандидат економічних наук, доцент

Державний торговельно-економічний університет

Kataiev Andrii

PhD in Economics, Associate Professor

State University of Trade and Economics

ORCID: 0000-0001-8714-4063

Ільчишин Степан Михайлович

кандидат економічних наук

Національний університет «Львівська політехніка»

Ichyshyn Stepan

PhD in Economics

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0009-0007-8706-5278

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ТУРИСТИЧНУ

ГАЛУЗЬ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON THE

TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE AND THE WORLD

Анотація. Відомо, що туризм є однією з тих галузей економіки України, яка зазнала значних втрат під час пандемії COVID-19. Поряд з тим, відкрита збройна агресія Російської Федерації проти України, 24 лютого 2022 року, стала ще одним ударом і випробуванням для

туристичної галузі в Україні. Також виникли досить складні завдання перед світовим туризмом, зокрема, пов'язані з невизначеністю, аспектами безпеки та економічними питаннями. З огляду на викладене вище, метою статті є дослідити вплив повномасштабної російсько-української війни на туристичну галузь в Україні та світі в контексті тенденцій, викликів та післявоєнного відновлення. Російсько-українська війна – це не лише війна за незалежність України, а й війна України за цінності: життя, демократію та свободу в усьому світі. Україна є спадкоємицею однієї з наймогутніших держав середньовічної Європи та славного минулого – Київської Русі, а також – європейською державою, невід'ємною частиною європейської цивілізації. Російська Федерація, історична назва якої – Московія, є державою-агресором, державою-терористом і державою-спонсором тероризму. Дії вищого керівництва РФ і російської православної церкви – це продумана, послідовна і заздалегідь чітко спланована російська політика геноциду Українського народу. Президент РФ В. Путін, вище політичне і військове керівництво Росії – це воєнні злочинці і терористи. Більшість росіян підтримують російсько-українську війну, оскільки є абсолютно аморальним суспільством. При цьому і за таких обставин та подій, туристична галузь в Україні в умовах воєнного часу гідно долає виклики війни Росії проти України, намагається відновитися і функціонувати, а також планує майбутнє. За результатами дослідження з'ясовано, що однією з помітних змін у туристичній індустрії України стало те, що під час війни туроператори та волонтерські організації активно почали співпрацювати з урядом України з метою створення спеціалізованих програм з реабілітації військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та інших цивільних осіб, постраждалих від російської збройної агресії в Україні. Всі ці програми реалізуються як на території України, зокрема у Карпатах, так і за її межами, включають унікальні методи лікування й відновлення,

які охоплюють медичні та психологічні підходи, а також природні методи. Такий інноваційний підхід до туризму в Українських Карпатах в умовах воєнного часу робить цей вид відпочинку досить унікальним та значущим явищем у розвитку туристичної діяльності в Україні та сприяє підтримці здоров'я нації. Також перспективним напрямком післявоєнного туризму в Україні, як складової меморіальної культури, є меморіальний туризм. До цієї справи, з метою збереження пам'яті про події, пов'язані з російсько-українською війною, доцільно залучити Український інститут національної пам'яті та Державне агентство розвитку туризму. При цьому не потрібно забувати про багату історію, культуру, визначні та історичні місця України і досягнення Українського народу. Зазначено, що існують різні види туризму, а також різноманітні заходи, спрямовані на просування туристичного продукту. Сформульовано висновок про те, що успіх туристичного бізнесу та розвиток туризму в Україні в значній мірі залежить від рівня державної підтримки і політики України. Також доведено, що усі росіяни, а не тільки вище політичне і військове керівництво Російської Федерації, повинні понести повну відповідальність і бути покарані світовою спільнотою за всі російські злочини під час війни проти України і в Україні та світі.

Ключові слова: туристична діяльність, туризм, економіка туризму, меморіальний туризм, війна Росії проти України, збройна агресія, тероризм, міжнародні злочини.

Summary. It is known that tourism is one of those sectors of the Ukrainian economy that suffered significant losses during the COVID-19 pandemic. At the same time, the open armed aggression of the Russian Federation against Ukraine on February 24, 2022 was another blow and test for the tourism industry in Ukraine. Also arose quite challenging tasks for world tourism, in particular those related to uncertainty, security aspects and

economic issues. In view of the above, the purpose of the article is to study the impact of a full-scale Russian-Ukrainian war on the tourism industry in Ukraine and the world in the context of trends, challenges and post-war recovery. The Russian-Ukrainian war is not only a war for the independence of Ukraine, but also a war for values: life, democracy and freedom throughout the world. Ukraine is the heir of one of the most powerful states of medieval Europe and glorious past – Kievan Rus', as well as is a European state, an integral part of European civilization. The Russian Federation, whose historical name is Moscovia, is an aggressor state, a terrorist state and a state sponsor of terrorism. The actions of the top leadership of the Russian Federation and the Russian orthodox church are a thoughtful, consistent and well-planned Russian policy of genocide of the Ukrainian people. President Russian Federation V. Putin, the top political and military leadership of Russia are war criminals and terrorists. Most Russians support the Russian-Ukrainian war because they are an absolutely immoral society. At the same time and under such circumstances and events, the tourism industry in Ukraine in wartime conditions adequately overcomes the challenges of Russia's war against Ukraine, tries to recover and function, and plans for the future. According to the results of the study, it was found that one of the noticeable changes in the tourism industry of Ukraine was that during the war, tour operators and volunteer organizations actively began to cooperate with the government of Ukraine in order to create specialized programs for the rehabilitation of military personnel, internally displaced persons and other civilians affected by Russian armed aggression in Ukraine. All these programs are implemented both on the territory of Ukraine, in particular in the Carpathians, and beyond its borders, they include unique methods of treatment and recovery, covering medical and psychological approaches, as well as natural methods. Such an innovative approach to tourism in the Ukrainian Carpathians in wartime conditions makes this type of recreation a rather unique and significant phenomenon in the development of

tourism in Ukraine and contributes to maintaining the health of the nation. Also a promising area of post-war tourism in Ukraine, as a component of memorial culture, is memorial tourism. In this case, in order to preserve the memory of the events related to the Russian-Ukrainian war, it is advisable to involve the Ukrainian Institute of National Remembrance and the State Agency for Tourism Development of Ukraine. At the same time, one should not forget about the rich history, culture, sights of Ukraine and the achievements of the Ukrainian people. There are different kinds of tourism, as well as various activities aimed at promoting the tourism product. The conclusion is formulated that the success of the tourism business and the development of tourism in Ukraine largely depends on the level of state support and the policy of Ukraine. It has also been proven that all russians, and not just the top political and military leadership of the Russian Federation, must bear full responsibility and be punished by the world community for all Russian crimes during the war against Ukraine and in Ukraine and the world.

Key words: *tourist activity, tourism, economics of tourism, memorial tourism, Russia's war against Ukraine, armed aggression, terrorism, international crimes.*

Постановка проблеми. Нагадаємо, що «у лютому 2014 року російська федерація розпочала загарбницьку війну проти України, анексувавши Автономну Республіку Крим і м. Севастополь, частину Донецької і Луганської областей України. 24 лютого 2022 року російська федерація перейшла до відкритої збройної агресії проти України, що супроводжується безпрецедентними за своїм цинізмом і жорстокістю воєнними злочинами, злочинами проти людяності, злочинами геноциду та ядерним шантажем, ... Від початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації під російською окупацією перебувало понад 3700 населених пунктів України. Упродовж року у важких боях українські

захисники звільнили майже половину раніше захоплених населених пунктів. Повсюди на звільнених від окупації територіях виявлено факти та зафіксовано докази особливо тяжких злочинів російських загарбників: сотні катівень та масових поховань закатованих чи розстріляних цивільних осіб (зокрема дітей і жінок) та військовополонених. ...» [1].

Водночас відомі «факти вчинення Збройними силами Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях звірств (зокрема, в містах Буча, Ірпінь, Маріуполь, селища міського типу Бородянка, Гостомель та багатьох інших населених пунктах на території України), що виявлялися у численних випадках вбивств, викрадення, позбавлення свободи людей, їх катування, гвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених, розстріли людей, цілих сімей, включно з дітьми, які намагалися евакуюватися з окупованих населених пунктів Донецької, Київської, Луганської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей. Після звільнення окупованих Російською Федерацією територій стають відомими все більше таких моторошних, нелюдських, цинічних фактів» [2]. Для довідки [3]: станом на 02 серпня 2023 року Офіс Генерального прокурора, з 24 лютого 2022 року, зареєстрував близько 100 тисяч воєнних злочинів, скоєних росіянами в період повномасштабної війни РФ проти України і в Україні. «За час вторгнення російські військові вбили 499 дітей та поранили ще 1090» [3]. Всі ці злочини спрямовані на знищення Українського народу та України, здійснюються за прямими наказами вищого політичного і військового керівництва російської федерації на чолі з президентом РФ В. Путіним, за підтримки російських олігархів і закликів російської православної церкви щодо вбивств українських дітей і жінок [1–13]. Більшість росіян підтримують російсько-українську війну, оскільки є абсолютно аморальним суспільством, яке побудоване на тотальній брехні з давньою історичною традицією. Показовим є те, що навіть сама назва країни «Росія» є вкраденою державною та географічною назвою [12; 14;

15]. В контексті слід зазначити, що «Україна є спадкоємицею однієї з наймогутніших держав середньовічної Європи – Київської Русі» [16], Крим – це Україна, а історичною назвою Росії є Московія, відповідно громадяни Російської Федерації – це московити [17–19]. Це історичні факти і події, які є відомими і з якими сперечатися складно. Обов'язком українців є відновити історичну справедливість, а також зберегти культуру, традиції, звичаї, національну та історичну пам'ять Українського народу тощо. Водночас варто приділити більше уваги вивченню питань, які стосуються переписування і фальсифікації історії України та зарубіжних країн у світі як мінімум з дня заснування Києва (з 482 року).

Таким чином, зазначені вище факти в сукупності ще раз доводять, що президент РФ В. Путін, вище політичне і військове керівництво Росії – це воєнні злочинці і терористи. Російська Федерація, історична назва якої – Московія, є державою-агресором, державою-терористом і державою-спонсором тероризму. Дії вищого керівництва РФ і російської православної церкви – це продумана, послідовна і заздалегідь чітко спланована російська політика геноциду Українського народу, а армія РФ – це виключно російський механізм вбивства, катування, гвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених, мародерства в Україні тощо [1–13]. Це має визнати і завжди пам'ятати увесь світ. Це історія про події в Україні, про воєнні злочини, інші міжнародні злочини та тероризм Росії під час російсько-української війни, це історія про цінність життя, свободи й демократії в Україні і у всьому світі, про стійкість, сміливість, незламність та єдність Українського народу на шляху до Перемоги «світла над темрявою» і нового народження Свободи, це історія про те, як Збройні сили України зруйнували міф Кремля про «другу армію у світі», як ЗСУ знищили флагман Чорноморського флоту РФ – ракетний крейсер «Москва», який затонув 14 квітня 2022 року неподалік острова Зміїний, тощо. І насамкінець, майбутнє пов'язане з Україною і українцями, а Росія

не повинна існувати в такому вигляді.

З огляду на вищевикладене, тут необхідно також відмітити, що за результатами соціологічного опитування українців, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова (з 23 по 30 березня 2023 року), 94 % громадян України дотримуються думки, що президент РФ Володимир Путін є сучасним Адольфом Гітлером за воєнні злочини російських окупаційних військ (сил) в Україні. З цим твердженням повністю згодні 89,3% опитаних українців на заході країни, на сході України так само вважають – 78,2% респондентів, а на півдні погоджуються – 72,9% [20]. Водночас соціологи і експерти [20] з'ясували, що російські воєнні злочини вже закріпилися у колективній пам'яті Українського народу. Говорячи про воєнні злочини та тероризм РФ, то українців найбільше вразили [20]: розстріли й катування людей у Бучі (63,2% опитаних); знищення людей у Маріуполі (скидання бомб на пологовий будинок, на академічний драматичний театр, де в укритті знаходилися люди, а біля самої будівлі театру був напис «Діти» [2]) – 43,8%; масове вбивство окупаційними військами Росії беззбройних та знесилених українських військовополонених з «Азовсталі» у таборі в Оленівці, у ніч з 28 на 29 липня 2022 року [21] – 40,2%; розстріли й катування людей в Ізюмі – 35,6%; ракетні удари по житлових будинках і масивах (у таких містах України, як Одеса, Дніпро, Кривий Ріг, Запоріжжя, Краматорськ) – 34,7%. Водночас тут потрібно згадати про російський удар ракетами «Калібр» по Львову (по цивільній інфраструктурі та цивільному населенню) з акваторії Чорного моря, у ніч на 06 липня 2023 року, внаслідок чого загинули 10 людей, кілька десятків отримали поранення, серед них і діти [22]. Водночас зазнали руйнувань понад 30 будинків, 10 гуртожитків, будинок дитини, 2 заклади вищої освіти, а також санаторна школа. Внаслідок цього російського ракетного удару у Львові постраждала історична частина міста – буферна зона об'єкта Всесвітньої спадщини

ЮНЕСКО «Львів – Ансамбль історичного центру» [22]. Все це, на нашу думку, дає можливість стверджувати, що за всі відомі злочини Російської Федерації в Україні російський диктатор В. Путін є гіршим за Гітлера, є воєнним злочинцем, терористом і масовим вбивцею. Це доконаний факт, що не викликає навіть найменшого сумніву.

Поряд з тим, тут доцільно також відмітити, що «накази російським нелюдям про гвалтування українок віддавав особисто президент Росії Володимир Путін. Все для того, аби знищити Україну. Таку думку озвучила українська омбудсменка Людмила Денісова в інтерв'ю виданню *Blick*. ... Зверніть увагу! Раніше СБУ оприлюднила перехоплені розмови окупантів зі своїми дружинами. Росіянки не лише не засуджують своїх чоловіків за згвалтування, але й заохочують до цього. ... Володимир Зеленський розповів парламенту Литви про нелюдські злочини, які творили російські військові з дітьми в Україні. В Україні зафіксували вже сотні випадків згвалтувань, зокрема й неповнолітніх дівчат і навіть немовлят. ...» [23]. Тому усі росіяни, особливо ті, які винні у злочинах проти України і Українського народу й причетні до російсько-української війни, повинні понести повну відповідальність без строків давності і бути покарані світовою спільнотою.

З урахуванням зазначеного вище, тепер перейдемо до суті теми дослідження – стосовно впливу війни на туризм в Україні та світі.

Так (коротко про головне), туризм є однією з тих галузей економіки України, яка зазнала значних втрат під час пандемії COVID-19 [24; 25]. Відомо, що під час карантинних обмежень (через поширення коронавірусу COVID-19) були закриті аеропорти, готелі залишилися порожніми, а попит на послуги турагентств суттєво впав. Як тільки сфера туризму почала оговтуватися та потроху відновлюватися після пандемії COVID-19, повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну стало ще одним ударом і випробуванням для туристичної галузі в Україні та світі

[26].

При цьому і за таких обставин та подій, приведених вище, туристична галузь в Україні в умовах воєнного часу гідно долає виклики війни Росії проти України, намагається відновитися і функціонувати, а також планує майбутнє. Ці аспекти потребують додаткового дослідження і приведені нижче.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами огляду і аналізу літератури, виходячи із постановки проблеми та враховуючи при цьому результати наукових досліджень про російсько-українську війну [12], рекомендуємо ознайомитися з деякими публікаціями науковців і фахівців, які стосуються, зокрема, таких аспектів, як: актуальні питання і особливості туризму в умовах воєнного стану – А. Зарубіна, Е. Сіра, Л. Демчук [27], О. Фастовець [28]; вплив російсько-української війни на туристичну галузь в Україні і світовий туризм – К. Артюх [26]; перспективи післявоєнного відновлення і розвиток сфери туризму в Україні – А. Моца, С. Шевчук, Н. Середа [29]; меморіальний туризм як перспективний напрям післявоєнного туризму в Україні, як складова меморіальної культури – Л. Божко, К. Кислюк [30] та інші. В контексті цього, тут також заслуговують на увагу слова видатної киянки, прем'єр-міністра Ізраїлю (1969–1974 рр.) Меїр Голди [31; 32], а саме: «Якщо ви хочете побудувати ту країну, куди повертатимуться її сини та дочки, якщо ви хочете побудувати країну, звідки їхати будуть лише в сезон відпусток, якщо ви хочете побудувати країну, яка не матиме почуття страху за майбутнє, то зробіть лише два кроки: по-перше, прирівняйте корупцію до зради Вітчизни, а корупціонерів до зрадників, аж до сьомого коліна; по-друге, зробіть три професії найоплачуванішими та шанованішими. Це – військові, вчителі та лікарі. І найголовніше – працюйте, працюйте і працюйте, бо ніхто, крім вас, не захистить вас, ніхто не нагодує вас, крім вас самих, і ваша країна потрібна тільки вам і більше нікому. Коли це стане

не просто словами і простим гаслом, а стане образом вашого життя, значить, ви досягли свого ...» [12, с. 11]. Рівність перед законом, відповідальність держави у всіх сферах перед суспільством є основою цивілізаційного розвитку [12].

Визнаючи теоретичну і практичну цінність вищезгаданих публікацій з даної проблеми, з'ясовано, що сьогодні недостатньо уваги приділено питанням впливу російсько-української війни на туристичну галузь як в Україні, так і за кордоном.

Водночас слід зазначити, що російсько-українська війна – це не лише війна за незалежність України, а й війна України за цінності: життя, демократію та свободу в усьому світі, бо Україна – це європейська держава, невід'ємна частина європейської цивілізації. Світ повинен це бачити, знати і пам'ятати завжди. Тут не повинно бути жодних дискусій [12; 33].

Мета статті. Метою статті є дослідити вплив повномасштабної російсько-української війни на туристичну галузь в Україні та світі в контексті тенденцій, викликів та післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна в Україні досить сильно вплинула не лише на український туризм, а й на загальну ситуацію в Європі в цілому. Відкрита збройна агресія Російської Федерації проти України (24 лютого 2022 року) спричинила не тільки зростання і так вже високих цін на нафту і пальне та логістику, а й суттєво поглибило невизначеність серед європейців. Також протягом перших шести місяців повномасштабної російсько-української війни виникли значні перебої у подорожах по всій Східній Європі. Водночас всі міжнародні логістичні маршрути, які проходили через територію України, фактично перестали функціонувати, і це зрозуміло [26; 34].

За даними Європейської організації з безпеки аеронавігації, які опублікувала на своєму веб-сайті [34] Всесвітня туристична організація

(англ. World Tourism Organization, UNWTO), на деяких європейських напрямках з 24 лютого 2022 року спостерігається тенденція до зменшення кількості рейсів, порівняно з аналогічним періодом 2019 року. Зазначено, що найбільше падіння кількості авіарейсів через війну в Україні спостерігається у таких країнах, а саме: Молдові (-69%), Словенії (-42%), Латвії (-38%), Фінляндії (-36%), Чехії (-35%), Швеції (-34%), а також Австрії (-30%) та Німеччині (-28%). Головною причиною такої ситуації стали питання безпеки. У світі викликає занепокоєння – людська трагедія, яка розгортається в Україні [26; 34].

Потенційні втрати світової економіки туризму від війни Росії проти України експерти оцінили у 14 млрд. дол. США [34]. «Туризм в Україні переживає не найкращі часи. ... Станом на кінець 2022 року кількість компаній у галузі зменшилася на 24,5%, підприємців поменшало на 13,5%. І це лише офіційні дані – за неофіційними зі сфери пішли близько 70% працівників» [35]. Також у 2022 році в Україні скоротилися надходження до державного бюджету від туристичної галузі на 31% відносно 2021 року. При цьому зафіксовано, що протягом 2022 року на 17% зменшилась загальна кількість платників податків, які займаються туристичним бізнесом: кількість юридичних осіб скоротилася на 14%, а фізичних – на 18% [36].

У перший рік повномасштабної російсько-української війни менше податків в Україні сплатили [36]: туристичні бази, кемпінги, дитячі табори відпочинку (частка сплаченого податку зменшилася на 57%); туристичні оператори (-35%); туристичні агентства (-27%). Значний спад податкових надходжень зафіксований у Києві (-58%) та Одеській області (-48%) [36].

Згідно статистичних даних Державного агентства розвитку туризму [36], приріст надходжень до держбюджету на 46% був лише від діяльності гуртожитків та пансіонатів. Це обумовлено тим, що у 2022 році цей вид діяльності був спрямований на тимчасовий прихисток для внутрішньо

переміщених осіб, які змушені були покинути свої домівки в пошуках безпеки через бойові дії. Зростання розміру сплаченого податку у 2022 році продемонстрували Львівська, Київська та Івано-Франківська області. Тобто більш безпечні регіони України під час війни, і це зрозуміло [36].

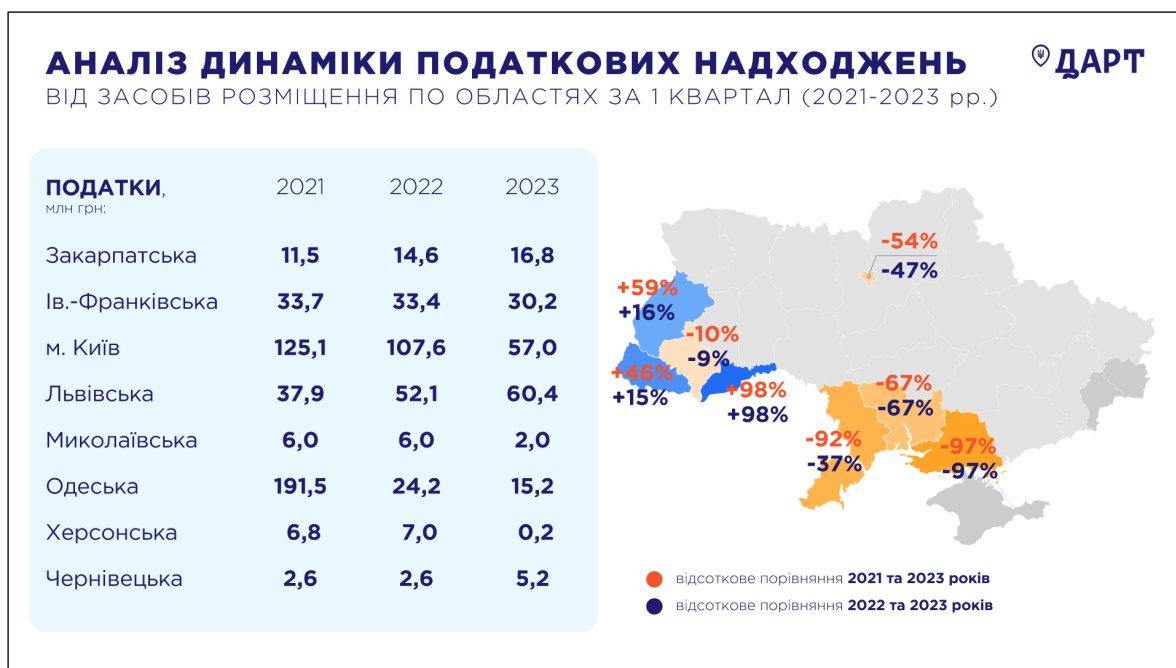
У 2023 році ситуація у сфері туристичної діяльності України не стала кращою, бо триває війна [37]. Підтвердженням цього є те, що у середньому туристична галузь України скоротилася на третину (у порівнянні до початку 2022 року): за перші три місяці 2023 року на 29% менше було сплачено податків, а також зменшилась кількість юридичних осіб у туристичній галузі на 35%, фізичних – на 34% [37].

«Незважаючи на війну, що триває, до України активно їдуть іноземці, хоча їх кількість різко скоротилася з початку бойових дій. Про це розповів речник Держприкордонслужби Андрій Демченко в інтерв'ю порталу VisitUkraine.today. ... За його даними, цього року (2022 року – авт.) в Україну в'їхало майже два мільйони іноземних відвідувачів. ... Здебільшого, переважають громадяни Угорщини, Румунії, Польщі та Молдови. Трохи менше приїхало людей із Білорусі, США, Туреччини, Литви, Великої Британії, Німеччини, Словаччини, Чехії» [38]. Тепер, замість іноземців, які прибували в Україну із приватними візитами [38], у готелях переважно розміщуються глави або посадові особи іноземних держав, керівники міжнародних організацій, громадські і релігійні діячі та інші поважні особи, різноманітні волонтери, а також журналісти світових видань, інші особи. «Такі візити закордонних делегацій в Україну, міжнародні контакти і співпраця в період російсько-української війни сприяють зміцненню потенціалу та посиленню позицій України на міжнародній арені для забезпечення надійної і належної практичної, відчутної підтримки на міжнародному рівні суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, ... А також є досить важливими і вкрай цінними для України з метою захисту цивільного населення під час війни і

при звільненні усіх захоплених Росією територій України в межах її міжнародно визнаного державного кордону, включно з українським Кримом» [11, с. 120–121].

Цікавим є те той факт, що навіть активні бойові дії, війна в Україні не завадили хасидам відсвяткувати Рош га-Шана в Умані Черкаської області у 2022 року [39; 40]. Місто Умань відвідали 23 тисячі паломників [39]. Євреї вже звикли до війни в Ізраїлі, тому були готові до різних ситуацій під час святкування в Україні [39; 40]. Для порівняння: у 2021 році на святкування прибуло 30 тисяч паломників-хасидів, а у 2020 році, під час пандемії COVID-19, – 2,5 тисячі [39].

Частково відновився внутрішній туризм в Україні. Турагенства, виходячи з аналізу тенденцій і ринку, орієнтуються переважно на внутрішнього туриста. В умовах війни і невизначеності серед українців набули популярності переважно більш безпечні західні регіони країни. Напрямами відпочинку у 2023 році стали Чернівецька, Львівська та Закарпатська області. Водночас на півдні України, а саме в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях, спостерігається помітне зниження доходів (рис. 1) [41].

Рис. 1. Туристична статистика України: динаміка податкових надходжень по регіонах за 1 квартал (2021–2023 рр.)

Джерело: [41] (Матеріали Державного агентства розвитку туризму)

Тут також варто нагадати, що з початком війни курорти і пляжний відпочинок на березі Азовського та Чорного моря стали недоступними і небезпечними через бойові дії, мінну небезпеку та ракетні обстріли з боку Російської Федерації [42; 43]. А черговий надмасштабний терористичний акт РФ – підриг Каховської гідроелектростанції імені П. С. Непорожнього, у ніч на 06 червня 2023 року, спричинив техногенну катастрофу [44]. «Тисячі людей позбавлені житла та потребують евакуації, завдано незворотної шкоди навколишньому природному середовищу, втрачено природні ресурси. ... Підриг цієї гідроелектростанції став черговим задалегідь спланованим актом державного тероризму, що створив смертельну небезпеку для людей і всього живого по обидва береги р. Дніпра нижче Каховського водосховища, та беззаперечним і безпрецедентним актом екоциду, вплив якого виходить далеко за межі України і зачіпає екосистему всього Чорноморського регіону. ... Такі дії російської федерації, вчинені на наступний день після відзначення

Всесвітнього дня охорони довкілля, мають бути жорстко засуджені, а росія має відшкодувати всі збитки, завдані внаслідок скоєння цього злочину» [44].

Однією з помітних змін у туристичній індустрії України стало те, що під час війни туроператори та волонтерські організації активно почали співпрацювати з урядом України з метою створення спеціалізованих програм з реабілітації військовослужбовців [45], внутрішньо переміщених осіб та інших цивільних осіб, постраждалих від російської збройної агресії в Україні [46]. Всі ці програми реалізуються як на території України, зокрема у Карпатах, так і за її межами, включають унікальні методи лікування й відновлення, які охоплюють медичні та психологічні підходи, а також природні методи. Такий інноваційний підхід до туризму в Українських Карпатах в умовах воєнного часу робить цей вид відпочинку досить унікальним та значущим явищем у розвитку туристичної діяльності в Україні та сприяє підтримці здоров'я нації [43].

На думку керівника «РБК-Україна Travel» К. Гончарової та голови правління «VisitUkraine.Today» А. Тараненка [47], у процесі відновлення туризму в Україні вже сьогодні помітні деякі тенденції, а саме:

- переважна більшість туристів найбільше зацікавлена оздоровчим відпочинком (можливістю відпочити та відновити здоров'я в санаторіях та подібних місцях), якомога далі від вибухів, обстрілів та повітряних тривог;
- однією з основних вимог до готелів, хостелів та подібних закладів розміщення є наявність світла, води, зв'язку та надійного укриття;
- запити на подорожі для однієї людини або для родини зросли, тоді як популярність групових турів значно зменшилась;
- українці, як правило, бронюють тури переважно в останній момент (говорять «на завтра»), оскільки планувати наперед під час повномасштабної війни надзвичайно складно [47].

Водночас між учасниками ринку відбуваються певні позитивні

дискусії щодо відновлення туристичної галузі в Україні після війни. Так, К. Артюх з туроператора «Join UP!» (ТОВ «ДЖОІН АП!») дотримується думки, що «відновлення функціонування галузі слід розпочати з регіонів, які найменше постраждали від війни. Це дозволить сформувати першочергову основу для прийому туристів» [26]. А також вважає, що «... процес переродження українського туризму вже розпочався. Саме зараз слід займатися активною промоцією України та її туристичного потенціалу, будувати нові плани та залучати до цього процесу міжнародних партнерів» [26]. У цьому напрямі вже є багато рішень.

Поряд з тим, у експертному середовищі фахівці досить активно обговорюють план заходів щодо післявоєнного повноцінного відновлення та розвитку туризму в Україні. В контексті цього, спираючись на результати досліджень, погоджуємося з твердженням К. Артюх, що «щодо відродження туризму у звільнених містах, до цього питання потрібно ставитись досить обережно. Будь-які проєкти, які охоплюватимуть ці локації, повинні стати, в першу чергу, складовою меморіального туризму України. До цієї справи слід залучити відповідні державні органи: Інститут національної пам'яті та Державне агентство розвитку туризму. Усі маршрути мають бути побудовані з урахуванням того, що це місця трагедій, тому розміщення будь-яких атракцій на таких маршрутах є неетичним і недоцільним. ...» [26]. Тут потрібно також врахувати результати соціологічного опитування українців, зокрема, за такими аспектами [12; 20]: а) події російсько-української війни, які найбільше запам'яталися українцям за весь час повномасштабної війни; б) російські воєнні злочини, які найбільше закарбувалися в колективній пам'яті Українського народу як надзвичайно травматична подія; в) сторінки війни, які найбільше асоціюються в українців з гордістю та перемогою.

Нагадаємо, що «меморіальний туризм – нові форми меморіальної діяльності: створення «місця пам'яті» скоєних злочинів (музеїфікація

місць трагедій; відкриття окремих пам'ятників; меморіальних комплексів; музеїв; виставок, присвячених трагічним подіям; створення організованих захоронень тощо)» [30, с. 7] (Л. Божко, К. Кислюк). Ці аспекти потрібно врахувати у законодавстві України, зокрема ті питання, які стосуються російсько-української війни.

Україні та українцям доведеться ще багато пережити, переосмислити і дослідити, перш ніж вони зможуть розповісти про свою багатолітню історію війни за цінності: життя, демократію, свободу тощо.

Після перемоги у російсько-українській війні українцям потрібно не лише транслювати усьому світу картини руйнувань, страждань і болю, спричиненого війною, а й розповісти про свою багату історію, культуру та досягнення.

Існують різні види туризму, а також різноманітні заходи, спрямовані на просування туристичного продукту, включаючи відвідування визначних місць України, унікальних за своєю красою для відпочинку та історичною цінністю. Наприклад, Монастирський острів (у Дніпрі), історія якого багата легендами та історичними подіями. Найбільш цікавою легендою, пов'язаною з цим островом, є легенда про правительку Київської Русі – княгиню Ольгу [48; 49].

І насамкінець, сьогодні однією з ключових проблем туристичного бізнесу в Україні, поряд із забезпеченням безпеки, залишається пошук платоспроможних клієнтів. Для вирішення цієї проблеми пропонуємо використовувати ефективні маркетингові інструменти, зокрема ті, які базуються на аналізі великих даних. Це дозволить туристичному бізнесу продовжувати функціонувати і залучати нових клієнтів навіть у складний воєнний період. Також розвиток туризму в Україні в значній мірі залежить від рівня державної підтримки туристичної галузі та інших факторів. Тут хочеться згадати важливість слів Меїр Голди [12, с. 11], які приведені вище, в контексті розвитку України. А далі додати, що [11]: «битва за

кожне місто і село нашої країни варта окремої книги. Кожен військовий і цивільний, хто чинив спротив окупанту, хто підтримує визволителів, вартий окремої розповіді. ...» (Головнокомандувач Збройних Сил України В. Залужний, 11.04.2023 р.) [50]. «Роками наші мужні предки відважно боролися за те, щоб майбутні покоління жили у свободі та гідності. ... ніхто й ніколи не змусить українців поступитися власною незалежністю. ... ніколи не забувайте тих, хто пожертвував своє життя в ім'я Незалежності України» (начальник Генерального штабу ЗСУ С. Шаптала, 24.08.2022 р.) [51].

Висновки. Туризм є однією з тих галузей економіки України, яка зазнала значних втрат під час пандемії COVID-19. Як тільки сфера туризму почала оговтуватися та потроху відновлюватися після пандемії COVID-19, відкрита збройна агресія Російської Федерації проти України, 24 лютого 2022 року, стала ще одним ударом і випробуванням для туристичної галузі в Україні. Внаслідок війни Росії проти України і в Україні, також виникли досить складні завдання перед світовим туризмом, зокрема, пов'язані з невизначеністю, аспектами безпеки та економічними питаннями.

Російсько-українська війна – це не лише війна за незалежність України, а й війна України за цінності: життя, демократію та свободу в усьому світі. Україна – це європейська держава, невід'ємна частина європейської цивілізації. Російська Федерація, історична назва якої – Московія, є державою-агресором, державою-терористом і державою-спонсором тероризму. Дії вищого керівництва РФ і російської православної церкви – це продумана, послідовна і заздалегідь чітко спланована російська політика геноциду Українського народу. Президент РФ В. Путін, вище політичне і військове керівництво Росії – це воєнні злочинці і терористи, а армія РФ – це виключно російський механізм вбивства, катування, гвалтування, зокрема й неповнолітніх дівчат і навіть немовлят, глумління над тілами вбитих і замучених, мародерства в Україні

тощо. Більшість росіян підтримують російсько-українську війну, оскільки є абсолютно аморальним суспільством, яке побудоване на тотальній брехні з давньою історичною традицією. Усі росіяни, а не тільки вище політичне і військове керівництво Російської Федерації, повинні понести повну відповідальність і бути покарані світовою спільнотою за всі російські злочини під час війни проти України і в Україні та світі.

При цьому і за таких обставин та подій, туристична галузь в Україні в умовах воєнного часу гідно долає виклики війни Росії проти України, намагається відновитися і функціонувати, а також планує майбутнє.

Однією з помітних змін у туристичній індустрії України стало те, що під час війни туроператори та волонтерські організації активно почали співпрацювати з урядом України з метою створення спеціалізованих програм з реабілітації військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та інших цивільних осіб, постраждалих від російської агресії в Україні. Всі ці програми реалізуються як на території України, зокрема у Карпатах, так і за її межами, включають унікальні методи лікування й відновлення, які охоплюють медичні та психологічні підходи, а також природні методи. Такий інноваційний підхід до туризму в Українських Карпатах в умовах воєнного часу робить цей вид відпочинку досить унікальним та значущим явищем у розвитку туристичної діяльності в Україні та сприяє підтримці здоров'я нації. Також в експертному середовищі досить активно ведуться дискусії про меморіальний туризм як перспективний напрям післявоєнного туризму в Україні, як складової меморіальної культури. До цієї справи, з метою збереження пам'яті про події, пов'язані з російсько-українською війною, доцільно залучити Український інститут національної пам'яті та Державне агентство розвитку туризму. При цьому не потрібно забувати про багату історію, культуру, визначні та історичні місця України і досягнення Українського народу. Україна є спадкоємицею однієї з наймогутніших держав середньовічної Європи та славного минулого –

Київської Русі.

Існують різні види туризму, а також різноманітні заходи, спрямовані на просування туристичного продукту. Успіх туристичного бізнесу та розвиток туризму в Україні в значній мірі залежить від рівня державної підтримки і політики України.

Література

1. *Про Звернення Верховної Ради України до парламентів і урядів держав світу та міжнародних організацій з нагоди річниці повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну: Постанова Верховної Ради України від 24.02.2023 р. № 2942-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-20#Text> (дата звернення: 05.08.2023).*
2. *Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 05.08.2023).*
3. *Кількість відомих українським слідчим воєнних злочинів, скоєних росіянами, наближається до 100 тисяч // Матеріали веб-сайту «Центр прав людини ZMINA». 02.08.2023. URL: <https://zmina.info/news/kilkist-vidomyh-ukrayinskym-slidchyh-voyennyh-zlochyniv-vchynenyh-rosiyanamy-perevalyla-za-100-tysyach/> (дата звернення: 05.08.2023).*
4. *Про Заяву Верховної Ради України про необхідність забезпечення відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів за міжнародним правом на території України: Постанова Верховної Ради України від 20.03.2023 р. № 2961-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-IX#Text> (дата звернення:*

- 05.08.2023).
5. *Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну*: Закон України від 22.05.2022 р. № 2265-IX (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
  6. Липчанський М. Понад 80 російських олігархів забезпечують армію Росії – ЗМІ // *Матеріали веб-сайту «Korrespondent.net»*. 01.08.2023. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4611517-ponad-80-rosiiskykh-oliharkhiv-zabezpechuuit-armiui-rosii-zmi> (дата звернення: 05.08.2023).
  7. Скриньковський Р. М., Цюх С. І., Процевят О. С., Тиркало Ю. Є., Горбонос Ф. В. Тенденції і проблеми у сфері будівництва України в умовах війни // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 7(63). С. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
  8. Скриньковський Р. М., Горбонос Ф. В., Цюх С. І., Хмиз М. В., Процевят О. С., Князь С. В. Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 8(64). С. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>
  9. Скриньковський Р. М., Мазур Ю. М., Козяр Р. Я., Петков С. В., Чистоклетов Л. Г. Особливості роботи судів України в умовах воєнного стану // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 4(62). С. 51–59. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8832>
  10. Скриньковський Р. М., Козяр Р. Я., Петков С. В., Хитра О. Л.,

- Комісаров О. Г. Державна охорона посадових осіб в Україні в умовах воєнного стану // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 5(63). С. 109–119. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8867>
11. Скриньковський Р. М., Козяр Р. Я., Петков С. В., Хмиз М. В., Чистоклетов Л. Г. Державна охорона в Україні щодо глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій в умовах воєнного стану // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 6(64). С. 114–128. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-6-8998>
12. Вановська І. М., Джус О. А., Іляшко О. О., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Первак І. О., Петков С. В., Попков Б. О., Скрябін О. Л., Стецюк С. П., Скриньковський Р. М., Сопільник Л. І., Трубчанінов М. А., Хан Є. В., Шемчук В. В. *Україна під час російсько-української війни 2014–2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень: монографія* // За заг. ред. Б. Попкова, С. Петкова. Київ: Видавництво Ліра-К. 2023. 272 с.
13. Секретар Ради національної безпеки і оборони України Олексій Данілов: «Світ зараз – наче театр абсурду: країна-терорист головує в Радбезі ООН» // *Урядовий кур'єр. Газета Кабінету Міністрів України*. 08.04.2023. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sekretar-radi-nacionalnoyi-bezpeki-i-oboroni/> (дата звернення: 05.08.2023).
14. Вареня З. Більшість росіян підтримує війну в Україні. Це аморальне суспільство // *Матеріали аналітичного Інтернет-видання Львова. «ZAXID.NET»*. 21.04.2023. URL: https://zaxid.net/bilshist_rosiyan_pidtrimuye_viynu_v_ukrayini_n1562110 (дата звернення: 05.08.2023).
15. Житнюк О. Кулеба відповів Шольцу на «війну Путіна»: Вбивати їдуть солдати РФ, більшість росіян – за // *Матеріали Інформаційного*

- агентства «ЛІГАБізнесІнформ» (ресурс порталу ЛІГА.net). 11.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/kuleba-otvetil-sholtsu-na-voynu-putina-ubivat-edut-soldaty-rf-bolshinstvo-rossiyan-za> (дата звернення: 05.08.2023).
16. Зеленський відповів на статтю Путіна й нагадав, хто заснував Москву // *Матеріали Інформаційного порталу «РБК-Україна»*. 28.07.2021. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/zelenskiy-otvetil-statyu-putina-paromniv-1627486828.html> (дата звернення: 05.08.2023).
17. Чому Кремль так розлютила українська пропозиція перейменувати Росію на Московію? // *Матеріали інтернет–видання «Радіо Свобода»*. 21.03.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-petytsiya-rosia-moskovia-pereyrenyuvannya/32326453.html> (дата звернення: 05.08.2023).
18. Костенко І., Халупа І. Як Московія стала Росією? До 300-ліття «викрадення» назви українського народу // *Матеріали інтернет–видання «Радіо Свобода»*. 21.10.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-i-moskoviya/31521000.html> (дата звернення: 05.08.2023).
19. Кралюк П. Московія чи... Як переназвати Росію? // *Матеріали інтернет–видання «Радіо Свобода»*. 01.12.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kyslytsya-prenazvatu-rosiyu-moskoviyeu/32157223.html> (дата звернення: 05.08.2023).
20. Саєнко В. Абсолютна більшість українців вважають Путіна сучасним Гітлером – опитування // *Матеріали Інформаційного агентства «УНІАН» (Українського Незалежного Інформаційного Агентства Новин)*. 08.05.2023. URL: <https://www.unian.ua/society/absolyutna-bilshist-ukrajinciv-vvazhayut-putina-suchasnim-gitlerom-opituvannya-12248862.html> (дата звернення: 05.08.2023).
21. Братюк Ю. Росіяни скоїли масове вбивство українських

- військовополонених // *Матеріали аналітичного Інтернет-видання Львова. «ZAXID.NET».* 29.07.2022. URL: https://zaxid.net/roziyska_artileriya_znishhila_koloniyu_z_ukrayinskimi_polonenimi_n1547116 (дата звернення: 05.08.2023).
22. «Найбільша атака» на Львів від початку масштабного вторгнення: наслідки влучення російських ракет у центр міста (фотосвідчення) // *Матеріали інтернет-видання «Радіо Свобода».* 06.07.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/photo-lviv-naslidky-obstrily/32491745.html> (дата звернення: 05.08.2023).
23. Захарова А. Путін наказав знищити усю країну, – Денісова про дозвіл окупантам на звірства та гвалтування // *Матеріали інтернет-видання українського ЗМІ «24 канал».* 04.05.2022. URL: https://24tv.ua/putin-nakazav-znishhiti-usyu-krayinu-denisova-pro-dozvil-okupantam_n1971277 (дата звернення: 05.08.2023).
24. Кулиняк І. Я., Жигало І. І., Ярмола К. М. Туристична галузь в умовах пандемії COVID-19: тенденції та заходи підтримання // *Бізнес Інформ.* 2021. № 1. С. 177–184. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-177-184>
25. Погребняк Л., Дудяк Р., Бугіль С. Вплив пандемії Covid-19 на стан туристичного та рекреаційного бізнесу в Україні // *Аграрна економіка.* 2020. Т. 13, № 3–4. С. 62–67. doi: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2020.03-04.062>
26. Артюх К. Вплив російсько-української війни на туристичну галузь в Україні та світі: що нас чекає в майбутньому // *Матеріали веб-сайту «Delo.ua».* 20.10.2022. URL: <https://delo.ua/opinions/vpliv-roziisko-ukrayinskoyi-viini-na-turisticnu-galuz-v-ukrayini-ta-sviti-shho-nas-cekaje-v-maibutnyomu-405634/> (дата звернення: 05.08.2023).
27. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану // *Економіка та суспільство.* 2022. Вип. 41. doi:

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>

28. Фастовець О. О. Туризм в Україні в умовах воєнного стану // *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2022. № 3(80). С. 87–97. URL: <https://www.daemmt.odesa.ua/index.php/daemmt/article/view/427> (дата звернення: 05.08.2023).
29. Моца А., Шевчук С., Серeda Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні // *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
30. Божко Л. Д., Кислюк К. В. Меморіальний туризм як складова меморіальної культури // *Культура України*. 2022. Вип. 78. С. 7–17. doi: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.078.01>
31. Ривкіна Г. А. Меїр Голда // *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-67455> (дата звернення: 05.08.2023).
32. Бур'ян М. С. Меїр (Меєрсон) Голда // *Енциклопедія історії України*: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін; НАН України, Інститут історії України. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Meir_Golda (дата звернення: 05.08.2023).
33. Україна воює за цінності свободи й демократії, тому розраховує на підтримку цивілізованого світу – Президент // *Матеріали офіційного інтернет-представництва Президента України*. 01.03.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-voyuue-za-cinnosti-svobodi-j-demokratiyi-tomu-rozra-73273> (дата звернення: 05.08.2023).
34. Impact of the russian offensive in Ukraine on international tourism. Overall assessment of the impact on tourism // *The World Tourism Organization*

- (UNWTO). 16.05.2022. URL: <https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism> (дата звернення: 05.08.2023).
35. Дмитрук С. «Війна нас добила». Чим зараз займаються ті, хто пішов з туризму // *Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГАБізнесІнформ» (ресурс порталу ЛІГА.net)*. 15.03.2023. URL: <https://life.liga.net/istoriyi/article/voyna-nas-dobila-chem-seychas-zanimayutsya-byvshie-turagency> (дата звернення: 05.08.2023).
36. У 2022 році надходження до держбюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 31% // *Матеріали офіційного веб-сайту Державного агентства розвитку туризму*. 15.03.2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-skorotilisya-mayzhe-na-31> (дата звернення: 05.08.2023).
37. У 2023 році до державного бюджету від туристичної галузі надійшло 383 млн. грн. // *Матеріали офіційного веб-сайту Державного агентства розвитку туризму*. 02.05.2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci-do-derzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-383-mln-grn> (дата звернення: 05.08.2023).
38. Троценко Л. З початку війни Україну відвідав мільйон іноземців // *Матеріали веб-сайту «Korrespondent.net»*. 05.10.2022. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4522983-z-pochatku-viiny-ukrainu-vidvidav-milion-inozemtsiv> (дата звернення: 05.08.2023).
39. Філенко І., Калюжна С. Вірили в ЗСУ: понад 23 тисячі хасидів відсвяткували в Умані Рош га-Шана // *Матеріали веб-сайту «Суспільні Новини» АТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України»*. 28.09.2022. URL: <https://suspilne.media/286537-virili-v-zsu-ponad-23-tisaci-hasidiv-vidsvatkuvali-v-umani-ros-ga-sana/> (дата звернення: 05.08.2023).

40. Серватинська Є. «В Ізраїлі всі вже звикли до війни. Це частина нашого життя». Хасиди святкують Рош га-Шана в Умані // *Матеріали веб-сайту «Суспільні Новини» АТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України»*. 28.09.2022. URL: <https://suspilne.media/285893-v-izraili-vsi-vze-zvikli-do-vijni-ce-castina-nasogo-zitta-hasidi-svatkuut-ros-ga-sana-v-umani/> (дата звернення: 05.08.2023).
41. Туристична статистика України: динаміка податкових надходжень по регіонах // *Матеріали офіційного веб-сайту Державного агентства розвитку туризму*. 11.05.2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nahodzhen-ro-regionah> (дата звернення: 05.08.2023).
42. Козова Л., Григоренко М. Другий рік без українського моря: чим його можна замінити // *Матеріали Інформаційного агентства «УНІАН» (Українського Незалежного Інформаційного Агентства Новин)*. 06.05.2023. URL: <https://www.unian.ua/tourism/wheretogo/litnya-vidpustka-v-ukrajini-2023-chi-dozvoleny-vidpochinok-na-mori-cogo-roku-novini-odesi-12245376.html> (дата звернення: 05.08.2023).
43. Войцеховський О. Нові пріоритети. Чому важливо розвивати туризм в Україні навіть під час війни // *Матеріали Інформаційного порталу «РБК-Україна»*. 04.08.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/novi-prioriteti-chomu-vazhlivo-rozvivati-1691070748.html> (дата звернення: 05.08.2023).
44. *Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, парламентів та урядів її держав-членів, міжнародних організацій та їх парламентських асамблей у зв'язку з черговим актом тероризму російської федерації – підривом Каховської гідроелектростанції імені П. С. Непорожнього*: Постанова Верховної Ради України від 10.06.2023 р. № 3142-IX. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3142-IX#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
45. Бортняк В. А., Дрозд О. Ю., Журавльов Д. В., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Петков В. П., Петков С. В., Сєдих Ю. І., Шарашенідзе А. І. *Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану.* Київ. ВД «Професіонал», 2022. 406 с.
46. Бортняк В. А., Дрозд О. Ю., Журавльов Д. В., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Петков В. П., Петков С. В., Сєдих Ю. І., Шарашенідзе А. І. *Реабілітація внутрішньо переміщених осіб, біженців за межі країни, інших цивільних осіб, постраждалих від російської агресії в Україні. Правові, соціальні, економічні, медичні аспекти особливості організації під час воєнного стану.* Київ. ВД «Професіонал», 2022. 482 с.
47. Гончарова К., Тараненко А. Рік, який все змінив назавжди. Чи існує туризм в Україні під час війни // *Матеріали Інформаційного порталу «РБК-Україна».* 02.01.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/rik-kiy-zminiv-nazavzhdi-chi-issue-turizm-1672509414.html> (дата звернення: 05.08.2023).
48. Петков С. *Княгиня Ольга: Династійні таємниці правителів Русі.* Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2022. 240 с.
49. Петков С. *Княгиня Ольга: наріжний камінь церкви і держави.* Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2021. 117 с.
50. Свиридюк Ю. Битва за кожне місто і село нашої країни варта окремої книги – Залужний // *Матеріали Інформаційного агентства «Українські Національні Новини».* 11.04.2022. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1971913-bitva-za-kozhne-misto-i-selo-nashoyi-krayini-varta-okremoyi-knigi-zaluzhniy> (дата звернення: 05.08.2023).

51. Пилипенко Є. Залужний: Незалежність можлива тільки тоді, коли є люди, які готові за неї боротися // *Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГАБізнесІнформ»* (ресурс порталу ЛІГА.net). 24.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/video/zalujnyu-nezavisimost-vozmojna-tolko-togda-kogda-est-lyudi-gotovyje-za-nee-borotsya> (дата звернення: 05.08.2023).

References

1. *Pro Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do parlamentiv i uriadiv derzhav svitu ta mizhnarodnykh orhanizatsii z nahody richnytsi povnomasshtabnoho vtorhnennia rosiiskoi federatsii v Ukrainu*: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 24.02.2023 r. № 2942-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-20#Text> (date of access: 05.08.2023).
2. *Poiasniuvalna zapyska do Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vchynennia Rosiiskoiu Federatsiiei u henotsydu v Ukraini»* vid 14.04.2022 r. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (date of access: 05.08.2023).
3. Kilkist vidomykh ukrainskym slidchym voiennykh zlochyniv, skoienykh rosiianamy, nablyzhaetsia do 100 tysiach // *Materialy veb-saitu «Tsentru prav liudyny ZMINA»*. 02.08.2023. URL: <https://zmina.info/news/kilkist-vidomyh-ukrayinskym-slidchyh-voyennyh-zlochyniv-vchynenyh-rosiyanamy-perevalyla-za-100-tysyach/> (date of access: 05.08.2023).
4. *Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy pro neobkhidnist zabezpechennia vidpovidalnosti osib, vynykh u vchynenni naitiazhchykh zlochyniv za mizhnarodnym pravom na terytorii Ukrainy*: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 20.03.2023 r. № 2961-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-IX#Text> (date of access: 05.08.2023).

- 05.08.2023).
5. *Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsytskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symboliky voiennoho vtorhnennia rosiiskoho natsytskoho totalitarnoho rezhymu v Ukrainu: Zakon Ukrainy vid 22.05.2022 r. № 2265-IX (iz zminamy i dopovnenniamy).* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (date of access: 05.08.2023).
  6. Lypchanskyi M. Ponad 80 rosiiskykh oliharkhiv zabezpechuiut armiiu Rosii – ZMI // *Materialy veb-saitu «Korrespondent.net»*. 01.08.2023. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4611517-ponad-80-rosiiskykh-oliharkhiv-zabezpechuiut-armiui-rosii-zmi> (date of access: 05.08.2023).
  7. Skrynkovskyy R. M., Tsyuh S. I., Protseviat O. S., Tyrkalo Y. Y., Horbonos F. V. Tendentsii i problemy u sferi budivnytstva Ukrainy v umovakh viiny // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekonomichni nauky»*. 2022. № 7(63). S. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
  8. Skrynkovskyy R. M., Horbonos F. V., Tsyuh S. I., Khmyz M. V., Protseviat O. S., Kniaz S. V. Tendentsii i pytannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekonomichni nauky»*. 2022. № 8(64). S. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>
  9. Skrynkovskyy R. M., Mazur Y. M., Koziar R. Y., Petkov S. V., Chystokletov L. H. Osoblyvosti roboty sudiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky»*. 2023. № 4(62). S. 51–59. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8832>
  10. Skrynkovskyy R. M., Koziar R. Y., Petkov S. V., Khytra O. L., Komisarov

- O. H. Derzhavna okhorona posadovykh osib v Ukraini v umovakh voiennoho stanu // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky»*. 2023. № 5(63). S. 109–119. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8867>
11. Skrynkovskyy R. M., Koziar R. Y., Petkov S. V., Khmyz M. V., Chystokletov L. H. Derzhavna okhorona v Ukraini shchodo hlav inozemnykh derzhav ta posadovykh osib mizhnarodnykh orhanizatsii v umovakh voiennoho stanu // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky»*. 2023. № 6(64). S. 114–128. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-6-8998>
12. Vanovska I. M., Dzhus O. A., Iliashko O. O., Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Pervak I. O., Petkov S. V., Popkov B. O., Skriabin O. L., Stetsiuk S. P., Skrynkovskyy R. M., Sopilnyk L. I., Trubchaninov M. A., Khan Y. V., Shemchuk V. V. *Ukraina pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2023 rr.: geneza natsionalnoi stiikosti kriz pryzmu naukovykh doslidzhen: monohrafiia* // Za zah. red. B. Popkova, S. Petkova. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K. 2023. 272 s.
13. Sekretar Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy Oleksii Danilov: «Svit zaraz – nache teatr absurdu: kraina-teroryst holovuie v Radbezi OON» // *Uriadovyi kurier. Hazeta Kabinetu Ministriv Ukrainy*. 08.04.2023. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sekretar-radi-nacionalnoyi-bezpeki-i-oboroni/> (date of access: 05.08.2023).
14. Varenia Z. Bilshist rosiian pidtrymuie viinu v Ukraini. Tse amoralne suspilstvo // *Materialy analitychnoho Internet-vydannia Lvova. «ZAXID.NET»*. 21.04.2023. URL: https://zaxid.net/bilshist_rosiyan_pidtrimuye_viynu_v_ukrayini_n1562110 (date of access: 05.08.2023).
15. Zhytniuk O. Kuleba vidpoviv Sholtsu na «viinu Putina»: Vbyvaty yidut soldaty RF, bilshist rosiian – za // *Materialy Informatsiinoho ahentstva*

- «LIGABiznesInform» (resurs portalu LIGA.net). 11.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/kuleba-otvetil-sholtsu-na-voynu-putina-ubivat-edut-soldaty-rf-bolshinstvo-rossiyan-za> (date of access: 05.08.2023).
16. Zelenskyi vidpoviv na statti Putina y nahadav, khto zasnuvav Moskvu // *Materialy Informatsiinoho portalu «RBK-Ukraina»*. 28.07.2021. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/zelenskiy-otvetil-statyu-putina-napomniv-1627486828.html> (date of access: 05.08.2023).
17. Chomu Kreml tak rozliutyla ukrainska propozytsiia pereimenuvaty Rosiiu na Moskoviiu? // *Materialy internet-vydannia «Radio Svoboda»*. 21.03.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-petytsiya-rosia-moskovia-pereymenyvannya/32326453.html> (date of access: 05.08.2023).
18. Kostenko I., Khalupa I. Yak Moskoviiia stala Rosiieiu? Do 300-littia «vykradennia» nazvy ukrainskoho narodu // *Materialy internet-vydannia «Radio Svoboda»*. 21.10.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-i-moskoviya/31521000.html> (date of access: 05.08.2023).
19. Kraliuk P. Moskoviiia chy... Yak perenzavaty Rosiiu? // *Materialy internet-vydannia «Radio Svoboda»*. 01.12.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kyslytsya-perenzavaty-rosiyu-moskoviyeyu/32157223.html> (date of access: 05.08.2023).
20. Saienko V. Absolutna bilshist ukraintsiv vvazhaiut Putina suchasnym Hitlerom – opytuvannia // *Materialy Informatsiinoho ahentstva «UNIAN» (Ukrainskoho Nezalezhnoho Informatsiinoho Ahentstva Novyn)*. 08.05.2023. URL: <https://www.unian.ua/society/absolyutna-bilshist-ukrajinciv-vvazhayut-putina-suchasnim-gitlerom-opituvannya-12248862.html> (date of access: 05.08.2023).
21. Bratiuk Y. Rosiiany skoily masove vbyvstvo ukrainskykh

- viiskovopolonenykh // *Materialy analitychnoho Internet-vydannia Lvova*. «ZAXID.NET». 29.07.2022. URL: https://zaxid.net/rosiyska_artileriya_znishhila_koloniyu_z_ukrayinskimi_polonenimi_n1547116 (date of access: 05.08.2023).
22. «Naibilsha ataka» na Lviv vid pochatku masshtabnoho vtorhnennia: naslidky vluchennia rosiiskykh raket u tsentr mista (fotosvidchennia) // *Materialy internet-vidannia «Radio Svoboda»*. 06.07.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/photo-lviv-naslidky-obstrily/32491745.html> (date of access: 05.08.2023).
23. Zakharova A. Putin nakazav znyschchyty usiu krainu, – Denisova pro dozvil okupantam na zvirstva ta gvaltuvannia // *Materialy internet-vidannia ukrainskoho ZMI «24 kanal»*. 04.05.2022. URL: https://24tv.ua/putin-nakazav-znishhiti-usyu-krayinu-denisova-pro-dozvil-okupantam_n1971277 (date of access: 05.08.2023).
24. Kulyniak I. Y., Zhyhalo I. I., Yarmola K. M. Turystychna haluz v umovakh pandemii COVID-19: tendentsii ta zakhody pidtrymannia // *Biznes Inform.* 2021. № 1. S. 177–184. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-177-184>
25. Pohrebniak L., Dudiak R., Buhil S. Vplyv pandemii Sovid-19 na stan turystychnoho ta rekreatsiinoho biznesu v Ukraini // *Ahrarna ekonomika*. 2020. T. 13, № 3–4. S. 62–67. doi: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2020.03-04.062>
26. Artiukh K. Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na turystychnu haluz v Ukraini ta sviti: shcho nas chekaie v maibutnomu // *Materialy veb-saitu «Delo.ua»*. 20.10.2022. URL: <https://delo.ua/opinions/vpliv-rosiisko-ukrayinskoyi-viini-na-turisticnu-galuz-v-ukrayini-ta-sviti-shho-nas-cekaje-v-maibutnyomu-405634/> (date of access: 05.08.2023).
27. Zarubina A., Sira E., Demchuk L. Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu // *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. Vyp. 41. doi:

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>

28. Fastovets O. O. Turyzm v Ukraini v umovakh voiennoho stanu // *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*. 2022. № 3(80). S. 87–97. URL: <https://www.daemmt.odesa.ua/index.php/daemmt/article/view/427> (date of access: 05.08.2023).
29. Motsa A., Shevchuk S., Sereda N. Perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia sfery turizmu v Ukraini // *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. Vyp. 41. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
30. Bozhko L. D., Kysliuk K. V. Memorialnyi turizm yak skladova memorialnoi kultury // *Kultura Ukrainy*. 2022. Vyp. 78. S. 7–17. doi: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.078.01>
31. Ryvkina H. A. Meir Golda // *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-67455> (date of access: 05.08.2023).
32. Burian M. S. Meir (Meierson) Holda // *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: T. 6: La-Mi / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Vydavnytstvo «Naukova dumka», 2009. 790 s. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Meir_Golda (date of access: 05.08.2023).
33. Ukraina voiuie za tsinnosti svobody y demokratii, tomu rozrakhovuie na pidtrymku tsyvilizovanoho svitu – Prezydent // *Materialy ofitsiinoho internet-predstavnytstva Prezidenta Ukrainy*. 01.03.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-voyuye-za-cinnosti-svobodi-j-demokratiyi-tomu-rozra-73273> (date of access: 05.08.2023).
34. Impact of the russian offensive in Ukraine on international tourism. Overall assessment of the impact on tourism // *The World Tourism Organization (UNWTO)*. 16.05.2022. URL: <https://www.unwto.org/impact-russian->

- offensive-in-ukraine-on-tourism (date of access: 05.08.2023).
35. Dmytruk S. «Viina nas dobyla». Chym zaraz zaimaiutsia ti, khto pishov z turyzmu // *Materialy Informatsiinoho ahentstva «LIGABiznesInform» (resurs portalu LIGA.net)*. 15.03.2023. URL: <https://life.liga.net/istoriyi/article/voyna-nas-dobila-chem-seychas-zanimayutsya-byvshie-turagency> (date of access: 05.08.2023).
36. U 2022 rotsi nadkhodzhennia do derzhbiudzhetu vid turystychnoi haluzi skorotylysia maizhe na 31% // *Materialy ofitsiinoho veb-saitu Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu*. 15.03.2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-skorotilisya-mayzhe-na-31> (date of access: 05.08.2023).
37. U 2023 rotsi do derzhavnoho biudzhetu vid turystychnoi haluzi nadiishlo 383 mln. hrn. // *Materialy ofitsiinoho veb-saitu Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu*. 02.05.2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci-do-derzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-383-mln-grn> (date of access: 05.08.2023).
38. Trotsenko L. Z pochatku viiny Ukrainu vidvidav milion inozemtsiv // *Materialy veb-saitu «Korrespondent.net»*. 05.10.2022. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4522983-z-pochatku-viiny-ukrainu-vidvidav-milion-inozemtsiv> (date of access: 05.08.2023).
39. Filenko I., Kaliuzhna S. Viryly v ZSU: ponad 23 tysiachi khasydiv vidsviatkuvaly v Umani Rosh ha-Shana // *Materialy veb-saitu «Suspilni Novyny» AT «Natsionalna suspilna teleradiokompaniia Ukrainy»*. 28.09.2022. URL: <https://suspilne.media/286537-virili-v-zsu-ponad-23-tisaci-hasidiv-vidsvatkuvali-v-umani-ros-ga-sana/> (date of access: 05.08.2023).
40. Servatynska Y. «V Izraili vsi vzhe zvykly do viiny. Tse chastyna nashoho zhyttia». Khasydy sviatkuiut Rosh ha-Shana v Umani // *Materialy veb-*

- saitu «*Suspilni Novyny*» AT «*Natsionalna suspilna teleradiokompaniia Ukrainy*». 28.09.2022. URL: <https://suspilne.media/285893-v-izraili-vsi-vze-zvikli-do-vijni-ce-castina-nasogo-zitta-hasidi-svatkuut-ros-ga-sana-v-umani/> (date of access: 05.08.2023).
41. Turystychna statystyka Ukrainy: dynamika podatkovykh nadkhodzen po rehionakh // *Materialy ofitsiinoho veb-saitu Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu*. 11.05.2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nadhodzhen-po-regionah> (date of access: 05.08.2023).
42. Kozova L., Hryhorenko M. Druhyi rik bez ukraïnskoho moria: chym yoho mozna zaminyty // *Materialy Informatsiinoho ahentstva «UNIAN» (Ukraiïnskoho Nezalezhnoho Informatsiinoho Ahentstva Novyn)*. 06.05.2023. URL: <https://www.unian.ua/tourism/wheretogo/litnya-vidpustka-v-ukrajini-2023-chi-dozvolenyi-vidpochinok-na-mori-cogo-roku-novini-odesi-12245376.html> (date of access: 05.08.2023).
43. Voitsekhovskiy O. Novi priorytety. Chomu vazhlyvo rozvyvaty turyzm v Ukraini navit pid chas viiny // *Materialy Informatsiinoho portalu «RBK-Ukraina»*. 04.08.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/novi-prioriteti-chomu-vazhlyvo-rozvivati-1691070748.html> (date of access: 05.08.2023).
44. *Pro Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do Orhanizatsii Obiednanykh Natsii, parlamentiv ta uriadiv yii derzhav-chleniv, mizhnarodnykh orhanizatsii ta yikh parlamentskykh asamblei u zviazku z cherhovym aktom teroryzmu rosiiskoi federatsii – pidryvom Kakhovskoi hidroelektrostantsii imeni P. S. Neporozhnoho*: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 10.06.2023 r. № 3142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3142-IX#Text> (date of access: 05.08.2023).
45. Bortniak V. A., Drozd O. Y., Zhuravlov D. V., Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Petkov V. P., Petkov S. V., Siedykh Y. I., Sharashenidze A. I.

- Reabilitatsiia viiskovosluzhbovtiv v Ukraini. Zahalni problemy ta osoblyvosti orhanizatsii pid chas voiennoho stanu.* Kyiv. VD «Profesional», 2022. 406 s.
46. Bortniak V. A., Drozd O. Y., Zhuravlov D. V., Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Petkov V. P., Petkov S. V., Siedykh Y. I., Sharashenidze A. I. *Reabilitatsiia vnutrishno peremishchenykh osib, bizhentsiv za mezhi krainy, inshykh tsyvilnykh osib, postrazhdalykh vid rosiiskoi ahresii v Ukraini. Pravovi, sotsialni, ekonomichni, medychni aspekty osoblyvosti orhanizatsii pid chas voiennoho stanu.* Kyiv. VD «Profesional», 2022. 482 s.
47. Honcharova K., Taranenko A. Rik, yakyi vse zminyv nazavzhdy. Chy isnuie turizm v Ukraini pid chas viiny // *Materialy Informatsiinoho portalu «RBK-Ukraina».* 02.01.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/rik-kiy-zminiv-nazavzhdi-chi-isnuie-turizm-1672509414.html> (date of access: 05.08.2023).
48. Petkov S. *Kniahynia Olha: Dynastiini taiemnytsi pravyteliv Rusi.* Kyiv: Vydavnychi dim «ArtEk», 2022. 240 s.
49. Petkov S. *Kniahynia Olha: narizhnyi kamin tserkvy i derzhavy.* Kyiv: Vydavnychi dim «ArtEk», 2021. 117 s.
50. Svyrydiuk Y. Bytva za kozhne misto i selo nashoi krainy varta okremoi knyhy – Zaluzhnyi // *Materialy Informatsiinoho ahentstva «Ukrainski Natsionalni Novyny».* 11.04.2022. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1971913-bitva-za-kozhne-misto-i-selo-nashoyi-krayini-varta-okremoyi-knigi-zaluzhniy> (date of access: 05.08.2023).
51. Pylypenko Y. Zaluzhnyi: Nezalezhnist mozhlyva tilky todi, koly ye liudy, yaki hotovi za nei borotysia // *Materialy Informatsiinoho ahentstva «LIGABiznesInform» (resurs portalu LIGA.net).* 24.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/video/zalujnyy-nezavisimost-vozmojna-tolko-togda-kogda-est-lyudi-gotovye-za-nee-borotsya> (date of access: 05.08.2023).

05.08.2023).